

Кыргыз Тилинде (“Манас” Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү¹

Нурдин УСЕЕВ²

Аннотация

“Манас” эпосунда жана айрым чыгармаларда азыркы кыргыз тилинде активдүү колдонулбаган жана грамматикага арналган эмгектерде каралбаган /+дайын/ мүчөсү бар. Бул мүчө бир нерсенин кыймыл-аркетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген сын-сыпат тактооч сөздөрдү жасайт. Мисалы, “Манас” эпосунда “Камандайын чалышып” сүйлөмүндө каман зат атоочуна жалганган /+дайын/ мүчөсү камандай болуп деген маани берген камандайын тактооч сөзүн жасаган.

Ачык сөздөр: “Манас” эпосу, /+дайын/ мүчөсү, тактооч, кыргыз тили, байыркы түрк тили

The /+dayin/ - /+in/ Adverb Suffix in The Kyrgyz Language (in The Manas Epic)

Abstract

In the epic “Manas” and in some works there is an affix /+dayin/, which is not actively used in the modern Kyrgyz language and is not found in textbooks on the grammar of the Kyrgyz language. This affix forms definitive adverbs comparing the actions of one subject with the actions of another subject. For example, in the epic “Manas” the phrase “Qamandayyn chalyshyp” is found, where the adverbial word qamandayin, meaning “like a boar”, is formed by adding the affix /+dayin/ to the noun qaman (boar).

Key Words: the “Manas” epic, an affix /+dayin/, adverb, the Kyrgyz language, Old Turkic language

Atıf İçin / Please Cite As:

УСЕЕВ, Н. (2021). Кыргыз Тилинде (“Манас” Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү. *Manas Sosyal Arařtırmalar Dergisi*, 10(3), 1516-1522.

Geliř Tarihi / Received Date: 25.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.04.2021

¹ Кыргыз Тилинде (“Манас” Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү

² доктор - Кыргыз-Түрк “Манас” университетин Түркология бөлүмү - nurdin.useev@manas.edu.kg
Dr. Nurdin USEEV - Kirgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü

 ORCID: 0000-0002-4192-5216

Киришүү

Өткөн кылымдын биринчи жарымында башталган кыргыз тил илиминде бүгүнкүгө чейин чоң иштер аткарылды: грамматикабыз жазылды, сөздүктөрүбүз түзүлдү, тил илиминин салттуу жана жаңычыл багыттарында көптөгөн эмгектер аткарылды. Ошентсе да көз жаздымда калып кеткен айрым грамматикалык формалардын, лексикалык бирдиктердин бар экендиги да чындык. Мындай грамматикалык формалар менен лексикалык бирдиктер көбүнесе фольклордук чыгармаларда, анын ичинде “Манас” эпосу сыяктуу эпикалык эмгектерде сакталып калган. Мисалы, Орхон жазма эстеликтеринде күмбөз, мүрзөнү билдирген *барк* сөзү орун алган: Аңар адынчыг *барк* йаратуртум, ичин ташын адынчыг бедиз уртуртум (*Аларга укмуштуудай күмбөз курдурдум, ичине жана тышына укмуштуудай сүрөттөрдү жана айкелдерди жасаттым*) (Көл Тигин, түштүк 12); Аңар адынчыг *барк* йаратуртум, ичин ташын адынчыг бедиз уртуртум (*Аларга укмуштуудай күмбөз курдурдум, ичине жана тышына укмуштуудай сүрөттөрдү жана айкелдерди жасаттым*) (Билге Каган, түндүк 14) (Tekin, 2008, s. 22-23; s. 48-49). Бул сөз азыркы кыргыз тилинде, диалектилеринде жана элдик оозеки чыгармаларында сакталган эмес. Эң кызыгы аталган сөз “Манас” эпосунун С. Орозбаков вариантында эки жерде учурайт:

С. Орозбаков, VIII китеп, 18-бет, 560-563-саптар	VIII китеп, 31-бет, 1551-1555-саптар
Атакемдин өлүгүн Киргизем – деп <i>барыкка</i> , Кабар салып барбасын Караңгы менен жарыкка!	Кыргыз менин өз журтум, Бүлдүрбөсүн теги деп. Бүлдүргөн менен өлүктүн Тирилип келмек наркы жок Зөөкүрлүк кылабай тим көмсүн Сөөгүмдү көмсүн <i>баркы</i> жок.

Бул саптардагы *барк* сөзү Билге Каган жана Көл Тигин жазма эстеликтериндегидей мааниге, *мүрзө*, *күмбөз* деген мааниге ээ. Демек байыркы түрк жазма эстеликтериндеги бир сөз “Манас” эпосунда гана сакталып калган (Усеев, 2017, s. 173-191). Ушул эле “Манас” эпосунда жана айрым чыгармаларда грамматикабызда каралбаган бир мүчө, тактооч жасоочу /+ын/, /+ин/, /+ун/, /+үн/ мүчөсү сакталып калган. Биз бул макалабызда мына ушул мүчө тууралуу сөз кылып, анын жардамы менен куралган /+дайын/ мүчөсүнүн өзгөчөлүктөрүн ачып бергенге аракет кылмакчыбыз.

Байыркы Түрк Тилинде жана Кыргыз Тилинде Тактооч Жасоочу /+Ын/, /+Ин/ Мүчөсү

Байыркы түрк жазма эстеликтеринен Көл Тигин жазма эстелигиндеги “Мен өзүм каган олуртукума йир сайу бармыш бодун өлү йитү, *йадагын, йалаңын* йана келти (*Мен өзүм каган болгонумда жер кезип кеткен эл өлүп, житип, жөө-жалаңдап кайтып келди*) (Көл Тигин, чыгыш 27-28)” сүйлөмүндө учураган *йадагын* жана *йалаңын* сөздөрүндө жана Энесай жазма эстеликтеринен Алтын-Көл II (E 29) жазма эстелигинде орун алган “Оглан тогдым, *эрин* улгат(т)ым (*Уул болуп төрөлдүм, эр болуп чоңойдум*) (E 29, 6)” сүйлөмүндөгү *эрин* сөзүндө тактооч жасаган /+ын/ мүчөсү бар. Т. Текин бул сөздөрдөгү /+ын/ мүчөсүн инструменталдык (куралдык) жөндөмө мүчөсү деп белгилеп, сын-сыпат аныктагыч тактооч жасоодо да колдонулган дейт (Tekin, 2003, s. 144). А. Н. Кононов да бул мүчөнү сын-сыпат тактооч жасаган куралдык жөндөмө мүчөсү катары көрсөткөн (Кононов, 1980: 140). Байыркы түрк жазма эстеликтериндеги тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсү атооч сөздөргө жалганып, кыймыл-аракеттик мааниге ээ тактооч сөз жасайт. Мисалы, жогоруда берилген биринчи сүйлөмдөгү *йадагын* сөзүнүн уңгусу *жөө* маанисине келген *йадаг* сөзү болуп, буга /+ын/ мүчөсүнүн жалганышы менен *жөө болуп* деген маани берген *йадагын* тактоочу жасалган.

Жазма эстеликтердеги /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *жайын, кышын, күндүзүн, күнүн, акырын* деген тактооч сөздөрдө калдык катары гана сакталып калган (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 207, 277). Ошол эле учурда “Манас” эпосунда байыркы /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү /+дай/ мүчөсү менен биригип, байыркы түрк жазма эстеликтериндегидей сын-сыпат аныктагыч тактооч жасаган:

С. Орозбаков, “Манас”, III китеп, 175-бет, 8160-8170-саптар

Мусулман, каапыр - эки журт,
 Көптүгүн көрсөң кара курт.
 Жоо бөрүсү эрендер,
 Тобокел акка дегендер
Жолборстоюн алышып,
 Камбылдарды карасаң
 Карагай найза салышып,
 Каршы-терши чабышып,
Камандайын чалышып,
 Кытай, кыргыз - эки журт
 Кырылышкан эл болду,
 Кызыл кан агып сел болду.

С. Орозбаков, “Манас”, V китеп, 72-бет, 2126-2129-саптар

Шам чырагы - көөкары
Панардайын күйгөнү,
 Тириликте издейсиң
 Чиркин жалган дүйнөнү.

Биринчи текстте *жолборстоюн* жана *камандайын* деген эки сөз, экинчи текстте *панардайын* сөзү бар. Каралып жаткан үч сөз контекст боюнча *жолборстой болуп*, *камандай болуп* жана *панардай болуп* деген маанилерди билдирет. Уңгу-мүчөгө ажырата турган болсок, *жолборс*, *каман*, *панар* уңгуларына /+той/, /+дай/ жана /+ун/, /+ын/ мүчөлөрүнүн жалганышы менен куралганын көрөбүз. **+той**, **+дай** мүчөлөрү байыркы түркчө **тег** (сыяктуу) сөзүнөн жасалып, атооч сөздөн сын атооч жасоочу мүчө (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 228). Ал эми /+ун/, /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *кышың*, *жайың*, *тымгызың*, *акырың* сыяктуу туруктуу тактооч сөздөрдөн сырткары колдонулбайт. Биздин оюбузча, бул мүчө Көл Тигин жазма эстелигинде жана Алтын-Көл II (Е 29) жазма эстелигинде учураган *йадагың*, *йалаңың* жана *эрин* сөздөрүндөгү тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсүнүн эпостогу изи. Башкача, айтканда, сын-сыпат аныктагыч тактооч жасоодо колдонулган /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү. Муну каралып жаткан сөздөрдүн мааниси жана бул сөздөр орун алган контекст тастыктайт. Себеби кытай менен кыргыздын ортосундагы согуштун бир бөлүгү сүрөттөлгөн жогорудагы биринчи текстте кармашып жаткан аскерлердин бири-бири менен жолборстой болуп алышып, камандай болуп чалышып жаткандары белгиленген. Ал эми экинчи текстте шам чырактардын панардай (фонарь) болуп күйгөнү сүрөттөлгөн. Ушундан улам байыркы түрк жазма эстеликтериндеги тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде сакталбай, “Манас” эпосунда гана архаикалык мүчө катары колдонулуп калганын айта алабыз. Бул жагдай өз учурунда каралып жаткан эпос менен жазма эстеликтердин ортосунда грамматикалык окшоштуктардын бар экендигин көрсөтөт.

Кыргыз Тилинде Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү

Тактооч жасаган /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде элибиздин белгилүү акыны Алыкул Осмоновдун “Ак кайың” деген ырында да учурайт:

Жарашыктуу <i>жаштайын</i> ,	Тамашалуу <i>жаштайын</i> ,
Жадырыган жаз сайын.	Тармалдаган жаз сайын.
Жаш күнүмдөн тең өскөн,	Тай күнүмдөн тең өскөн,
Жакшынакай ак кайың.	Татынакай ак кайың.

Бул ырдын эки сабында *жаштайын* деген сөз бар. Көңүл бурсак, бул сөз өзүнөн кийин келген *жадыра-* жана *тармалда-* этиштери менен байланышта болуп, *жаштай болуп* деген маани берет: *Жарашыктуу жаштай болуп*, *Жадыраган жаз сайын*. Бул ырдагы /+ын/ мүчөсүнүн колдонулушуна көңүл бурсак, аталган мүчө жогоруда “Манас” эпосунан берилген үлгүлөр сыяктуу атооч сөздөн сын атооч жасоочу /+дай/ мүчөсү менен биригип, бир форманы түзгөн жана тилдик жактан окшош милдет аткарган. Демек Орхон-Энесай жазма эстеликтеринде тактооч жасаган /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *кышың*, *жайың*, *тымгызың*, *акырың* сыяктуу туруктуу тактооч сөздөрдөн башка /+дайын/ мүчөсүндө өзүнүн барлыгын сактап калган десек болот. Бул жерде белгилей кетчү нерсе, сын атооч жасоочу /+дай/ жана тактооч жасоочу /+ын/ мүчөлөрүн бириктирбестен, /+ын/ мүчөсүн өз алдынча тактооч жасоочу мүчө деп алсак да болот. Бирок аталган мүчөнүн дайыма /+дай/ мүчөсү менен гана колдонулганын, азыркы тапта өз алдынча

колдонулбастыгын эсек алып, /+дайын/ түрүндө кабыл алууну туура көрдүк. Анын үстүнө, тактооч жасоочу /+дайын/ мүчөсү казак тилинде аз да болсо колдонулат. Ошондуктан К. Эсенов менен Н. Оралбайдын эмгектеринде каралбаса да, А. Ыскаковдун окуу куралында берилген (Гаңсыкбаева, 2011, s. 178-179).

Кыргыз тилинин грамматикасына арналган эмгектерде тактооч жасоочу /+дайын/ мүчөсү жок. Ошондуктан бул мүчөнүн курулушун жана өзгөчөлүктөрүн терең карап чыгуу зарыл. /+дайын/ мүчөсү, жогоруда белгиленгендей, эки мүчөнүн биригиши аркылуу жасалган. /+дай/ мүчөсү *сыяктуу* маанисине келген байыркы *тег* сөзүнөн жасалып, атооч сөздөн сын атооч жасоочу мүчө. Аталган мүчө сапаттык окшоштукту, көлөм, форма, чоңдук жагындагы окшоштукту билдиргенден башка кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасоодо да колдонулат: кунштай учуу, балыктай сүзүү, баладай ыйлоо (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 228). Биздин оюбузча, каралып жаткан *камандай*, *жолборстой*, *панардай* жана *жаштай* сөздөрүндөгү /+дай/ мүчөсү кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасаган. Анткени “Тобокел akka дегендер, *Жолборстойун* алышып” сүйлөмүндөгү *жолборстойун* сөзү согушуп жаткан адамдардын жолборстой, жолборс сыяктуу алышып жаткандарын, башкача айтканда, согуш майданындагы аскерлердин кыймыл-аракетин, согушуп жаткандарын алышкан жолборсторго окшоштуруп чагылдырган. Ал эми /+ын/ мүчөсүнүн байыркы түрк жазма эстеликтеринде атооч сөздөргө жалганып, сын-сыпат тактооч сөз жасаганы жогоруда белгиленди. Жыйынтыгында, азыркы кыргыз тилинде кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасоодо колдонулган /+дай/ жана байыркы тактооч жасоочу /+ын/ мүчөлөрү биригип, тактооч жасаган /+дайын/ мүчөсүн жасашкан. Бул мүчө атооч сөздөргө жалганып, бир нерсенин кыймыл-аракетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген мүчө. Мисалы, “Каршы-терши чабышып, *Камандайын* чалышып” сүйлөмдөрүндө согушуп жаткан адамдардын бири-бирин жыгышы, күрөшкөндөрү *камандайын* сөзү аркылуу камандардын чалышына салыштырылып, окшоштурулуп берилген. Бул жагынан /+дайын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилиндеги тактооч жасоочу /+ча/ мүчөсүнө, өзгөчө /+чылап/ мүчөсүнө окшошуп кетет. Анткени /+ча/ мүчөсү бир нерсенин кыймыл-аракетин экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине окшоштурса “Аскар мугалимдин тилегин уяңдык менен дале болсо *балача* укту (Г. Сыдыкбеков)”, /+чылап/ мүчөсү /+ча/ мүчөсү сыяктуу милдет аткаруу менен бирге кейиптештирүү маанисин да туюндурат “Сабыр келген сайын ушул чоң сандыкка нак азыркы *Динарчылап* чалкалай отуруп, китеп барактап калчу (Г. Сыдыкбеков)” (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 275; Акматалиев ж.б. 2015, s. 296). Алсак, “Тобокел akka дегендер, *Жолборстойун* алышып” сүйлөмүндөгү *жолборстойун* сөзүн *жолборсчулап* деп өзгөртсөк, маани толугу менен сакталат. Демек “Манас” эпосундагы жана азыркы кыргыз тилине мисал катары көргөзүлгөн “Ак кайың” ырындагы /+дайын/ мүчөсү атооч сөздөргө жалганып, бир нерсенин кыймыл-аракетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген сын-сыпат тактооч тактооч жасоочу мүчө деп айта алабыз. Ушул жерде “Жолборстойун, камандайын, панардайын, жаштайын сөздөрүндө /+дай/ мүчөсү айтыла турган ойду толук жеткирмек. /+ын/ мүчөсүнүн кереги бар беле?” деген суроо туулат. Аталган сөздөрдүн тексттердеги колдонулушуна, контексттин жалпы маанисине көңүл бурсак, чынында эле /+дай/ мүчөсүнүн жетиштүү экендигин көрөбүз. Мисалы, “Каршы-терши чабышып, *Камандайын* чалышып” сүйлөмдөрүндөгү *каман* сөзүндө /+дай/ мүчөсүн гана калтырсак, анда “Камандай чалышып” деген сүйлөм сакталып, согушуп жаткан адамдардын бири-бирин жыгышы, күрөшкөндөрү камандардын чалышына салыштырылганы, окшоштурулганы белгилүү болот. Бирок маани өз даражасына жетпей калат. Маани кандайдыр бир нейтралдык, жай мүнөзгө ээ болуп, тексттин көркөмдүүлүгү ылдыйлай түшөт. Ал эми “Ак кайың” ырындагы *жаштайын* сөзүндөгү /+ын/ мүчөсүн алып салсак, “Жарашыктуу *жаштай*, Жадырыган жаз сайын” сүйлөмү калып, ырдын көркөмдүүлүгү супсак тарта түшөт. Демек /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде окшош мааниге ээ /+дай/ мүчөсү менен биригип, плеонастык катмарды түзөт да, айтылып жаткан ойду күчөтүү, көркөмдүүлүгүн жогорулатуу жана таасирдүүлүгүн арттыруу үчүн колдонулат. Ошол эле мезгилде /+дай/ мүчөсү кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасоочу мүчө. Ал эми жогорудагы

сүйлөмдөрдө бир нерсенин (согушуп жаткан адамдардын; шам чырактардын; ак кайыңдын) кыймыл-аракетин, жүрүм-турумун (согуш майданында бири-бирин жыгышы, урушушу; күйүшү; жаз мезгилинде өзгөрүп, жалбырак ачышы) экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна (камандын чалышы, жолборстун алышы; панардын (фонардын) күйүшү; татынакай, жарашыктуу жаш) салыштырып көрсөтүү эң негизги милдет болгон. Ошондуктан бул максатка жетүү үчүн тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсүнө муктаждык туулган.

Жыйынтык жана Сунуштар

Орхон-Энесай жазма эстеликтери менен “Манас” эпосунун ортосунда тилдик окшоштуктар бар. Ошондой окшоштуктардын бири – бул тактооч жасоочу байыркы /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү. Орхон-Энесай жазма эстеликтеринде *йадагын, йалаңын* “жөө-жалаңдап” жана *эрин* “эр болуп” сөздөрүндө колдонулган /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *кышын, жазын* сыяктуу калыпташкан тактооч сөздөрдө сакталып, сенек формага өткөн. Ошентсе да аталган мүчө “Манас” эпосундагы *камандайын, жолборстойун, панардайын*, “Ак кайың” ырындагы *жаштайын* сөздөрүндө да учурайт. Бирок бул сөздөрдө аталган мүчө дайыма /+дай/ мүчөсү менен колдонулат. Ошондуктан бул мүчөлөрдү бөлбөстөн /+дайын/ түрүндө кабыл алуу керек. Ошол эле учурда өз алдынча да карасак болот. Бирок биз бул макалабызда бириктирип, бир мүчө деп эсептөөнү туура көрдүк. /+дайын/ атооч сөздөргө жалганып, бир нерсенин кыймыл-аркетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген сын-сыпат тактооч жасоочу мүчө. +дайын мүчөсү окшош мааниге, функцияга ээ /+дай/ жана /+ын/ мүчөлөрүнүн катмарлануусу менен түзүлүп, айтылып жаткан ойду күчөтүү, көркөмдүүлүгүн жогорулатуу жана таасирдүүлүгүн арттыруу үчүн колдонулат. Ошондуктан азыркы учурда да тилибизди байытуу, анын көркөмдүк, экспрессивдик деңгээлин көтөрүү үчүн /+дайын/ мүчөсүн колдонсок болот.

Адабияттар

- Акматалиев, А. ж.б. (2015). Кыргыз тилинин жазма грамматикасы, азыркы кыргыз адабий тили. Бишкек: «Аврсия Пресс».
- Кононов, А. Н. (1980). Грамматика языка тюркских рунических памятников (VII–IX вв.). – Ленинград.
- Кудайберген, С. ж.б. (1980). Кыргыз адабий тилинин грамматикасы, I бөлүм, фонетика жана морфология. Фрунзе: Илим.
- Манас: баатырдык эпос (С. Орозбаков), III китеп, (даяр: Мусаев Самар ж.б.). – Бишкек: Кыргыз улуттук илимдер академиясы, 1995.
- Манас: баатырдык эпос (С. Орозбаков), V китеп, (даяр: Мусаев Самар жана Медералиева, Ж.). – Бишкек: Кыргыз улуттук илимдер академиясы, 2006.
- Манас: баатырдык эпос (С. Орозбаков), VIII жана IX китептер, (даяр: Мусаев Самар ж.б.). – Бишкек: Кыргыз улуттук илимдер академиясы, 2014.
- Таңсыкбаева, Б. А. (2011), Казіргі қазақ тіліндегі үстеу сөз табының сөзжасамдык жұрнақтары, ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы, №2(132), 178-181.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. 3.baskı, Ankara: TDK yayı.
- Усеев, Н. (2019). “Манас” эпосу жана Орхон-Энесай жазма эстеликтери I: тилдик окшоштуктар менен каармандар параллели. Бишкек: КР Президентине караштуу Улуттук мамлекеттик тил комиссиясы.

References

- Akmataliev, A. c.b. (2015). *Kırğız Tilinin Çağma Grammatikası*. Azırkı Kırğız Adabiy Tili. Bişkek: Avrasya Press.
- Kononov, A. N. (1980). *Grammatika Yazıkca Tjurkskikh Runičeskikh Pamjatnikov (VII–IX vv.)*. Leningrad.
- Kudaybergenov, S. c.b. (1980). *Kırğız Adabiy Tilinin Grammatikası, I Bölüm, Fonetika cana Morfoloğiya*. Frunze: İlim.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbakov). *III Kitep (dayar: Musaev, S. c.b.)*. Bişkek: Kırğız Uluttuk İlimder Akademiyası, 1995.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbakov). *V Kitep (dayar: Musaev, S. cana Mederalieva, C.)*. Bişkek: Kırğız Uluttuk İlimder Akademiyası, 2006.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbakov). *VIII cana IX Kitepter, (dayar: Musaev, S. c.b.)*. Bişkek: Kırğız Uluttuk İlimder Akademiyası, 2014.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayını.
- Tansıkbaeva, B. A. (2011). Kazırgı kazak tilindegi üsteü söz tabının sözcasamdık curnaktarı, KazGu Habarşısı. *Filoloğiya seriyası*, 2(132), 178-181.
- Useev, N. (2019). “Manas” Eposu cana Orhon-Enesay Çağma Estelikleri I: Tildik Okşostuktar menen Kaarmandar Paralleli. Bişkek: KR Prezidentine Karaştuu Uluttuk Mamekettik Til Komissiyası.

EXTENDED ABSTRACT

There is an affix /+ in/ that makes adverb in the words of *yagın* and *yalaın* in the sentence “Men özüm kagan olurtukuma yir sayu barmıř bodun ölü yitü, *yadagın, yalaın* yana kelti (*When I was kagan, people who went everywhere came back to death, on foot*) (Köl Tigin, west side 27-28)” of Köl Tigin Inscription and in the word of *erin* in the sentence ““Oglan togdım, *erin* ulgattım (*I was born as a son, I grew up as a person*)” of Altın-Köl II (E 29) Inscription. T. Tekin explains the /+ in/ suffix in these words as a vehicle suffix and states that it is also used in the construction of modality adverbs (Tekin, 2003, p. 144). A. N. Kononov considers the attachment as the vehicle case attachment that makes the modality adverbs (Kononov, 1980, p. 140). The suffix /+ in/ make the modality adverbs that come to the names and indicate the movement in the Kokturk inscriptions. For example, the root of the word *yadagın* in the first sentence above is the word *yadag*, meaning *pedestrian*. With the introduction of /+in/ suffix, a *yadagın* adverb is made, which means *on foot*.

The vehicle suffix /+ in/ in the inscriptions has been preserved only in adverbs such as *caıın, kızıın, kündüzün, tünküsün, akırın* in Contemporary Kyrgyz Turkish (Kudaybegrenov *et al.* 1980, p. 207, 277). However, in the Manas Epic, the suffix /+in/ that makes the adverbs in the inscriptions it combines with suffix /+day/ and makes the modality adverbs as in the Kokturk inscriptions:

S. Orozbekov, “Manas”, III. kitap, p. 175

Musulman, kaapır eki curt,
Köptügün körsöı kara kurt.
Coo börüsü erender,
Tobokel akka degender
Colborstoyun alıřıp,
Kambıldardı karasaı
Karagay nayza salıřıp,
Karşı-terři çabıřıp,
Kamandayın çalıřıp,
Kıtay, Kırgız eki curt
Kırılıřkan el boldu,
Kızıl kan ağıp sel boldu.

S. Orozbekov, “Manas”, V. Kitap, p. 72

řam çırağı köökarı,
Panardayın küygönü,
Tirilikte izdeysiı
Çirkin calgan düynönü.

In the first text, there are two words in the form of *colborstoyun* and *kamandayın*, and in the second text, the word of *panardayın*. These words mean *like tigers, wild boars* and *lanterns* in the text. If we divide these words into roots and attachments, we see that it these made by adding /+toy/, /+day/ and /+un/, /+in/ suffixes to *colbors*, *kaman*, *panar* roots. The suffixes /+toy/, /+day/ appears from the Old Turkish word *teg* (like) and makes an adjective. The suffixes /+un/, /+in/ are not mentioned anywhere in the modern Kyrgyz language other than adverbs as a *kızıın, caıın, tüzün, akırın*. In our opinion, this suffix is the trace of the suffix /+in/ which makes adverbs in the words of the *yadagın, yalaın* and *erin* of Köl Tigin and Altın-Köl II (E 29) Inscriptions. In other words, it is the tool case suffix /+in/ used in making modality adverbs. It proves the meanings of the words dealt with and the texts contained in these words. Because in the first text, a war between Kyrgyz and Chinese is described. It is depicted in this text that the soldiers fighting was fighting like tigers and wild boars. It is stated in the second text that the lights are on like a lantern. Therefore, we can say that the suffix /+in/ which makes adverbs in Old Turkish is preserved only in Manas Epic in contemporary Kyrgyz language.

The adjective /+in/ is also found in the modern Kyrgyz language in the poetry "Ak kaiın" by the famous Kyrgyz poet Alykul Osmonov:

Carařıktuu <i>cařtayın</i> ,	Tamařaluu <i>cařtayın</i> ,
Cadıragan caz sayın.	Tarmaldagan caz sayın.
Çař küñümdön teı öskön,	Tay küñümdön teı öskön,
Çařınakay ak kayın.	Tatınakay ak kayın.

There is the word *cařtayın* in both lines of this poetry. If we pay attention, this word is associated with the verbs *cadıra-* and *tarmalda-* that come after it and means *as young: like a handsome young man, Happy spring*. If we pay attention to the use of the suffix /+in/ in this poetry, this suffix, together with the

---

adjective /+day/ suffix from the noun, formed a form and performed a linguistically similar function like the examples given in the Manas Epic above. Therefore, it can be said that suffix /+ın/, which made the adverbs in the Orkhon-Enesai inscriptions, is preserved in the suffix /+dayın/, except for the permanent adverbs such as *кызын, саян, акын* in the modern Kyrgyz language.

We can consider the suffix /+ын/ as an independent adverb suffix without combining the adjective suffix /+day/. However, considering that this suffix is always used only with the suffix /+day/, we decided to take it as /+dayın/.